

**Magyar Képzőművészeti Egyetem
Doktori Iskola**

**„Erről nem beszélünk!”
Trauma az alkotómunkában**

DLA-értekezés

**Chilf Mária
2018**

**Témavezető: Prof. Emerita Maurer Dóra
Konzulens: PhD. Ragó Anett**

„Erről nem beszélünk!”

Trauma az alkotómunkában

Tézisek

DLA-dolgozatomban a trauma és a traumafeldolgozás témájával a művészet felől, az alkotó perspektívájából foglalkozom, elméleti, azaz pszichológiai, esztétikai, filozófiai kérdések érintésével. Azok az alkotók érdekelnek, akiknél a traumamunka a művészet eszköze, háttere, mozgatórugója, inspirációja és témája. A különféle formákban, képekben megjelenő „*work on trauma*” műveknél a fájdalomtól való megszabadulás, a múlttá tevés vágya munkál, amelyhez kommunikációra törekvés társul, mintegy lehetőségként az alkotó és a befogadó önmeghatározására és önértelmezésére. Szándékom, hogy – az alkotói mint reflektáló „én” szemszögéből – a tehetetlen (szemlélő), kontrollvesztett (áldozat) szerep helyett tevékeny (alakító), a helyzetre befolyással bíró hozzáállással adjak értelmet a megváltozott élethelyzetnek. Azaz a trauma művészet által történő átírásáról/transzformálásáról szeretnék írni, s ezáltal voltaképpen az önmagamhoz való, alkotáson keresztüli hozzáférésre reflektálni.

Dolgozatom fő tézise szerint a kreatív alkotás esetén a traumamunka önéletrajzi, érzelmi és reprezentációs szintjeinek összehangolására van szükség ahhoz, hogy létrejöhessen egy, az egyén személyes traumáján túlmutató, a befogadó számára is érthető és átélhető mű. Az alkotás folyamata egy nyelvteremtési aktus, mely az alkotót is távolítja személyes élményeitől. Ennek következtében válik egyre strukturáltabbá, többrétegűvé, így szélesebb körben is befogadhatóvá az alkotás.

Módszerem a gyakorlaton alapuló kutatás, gondolkodás, amely főként intuitív, többféle forrásból táplálkozó ismeretekre, művekre, illetve át- és megdolgozott személyes tapasztalatokra épít, és így nem teljesen esik egybe a tudományos világban használt kutatással, az ott használt módszerekkel.

Az alkotó személyes trauma tapasztalatának szublimálása többrétegű folyamat. Dolgozatomban ennek elemeit elemzem az egyes fejezetekben. A nemzetközi képzőművészeti példák olyan művészeti törekvéseket mutatnak be, melyek az *artworking* egyes aspektusait bontják ki műveikben. Saját mestermunkám megszületéséhez hosszú alkotófolyamat vezetett: a trauma zsigeri élményének megragadásától a konceptuális igényű mű létrejöttéig.

A trauma fogalmának pontos elemzése segíthet az egyes művészeti munkák relevanciájának megértésében. Véleményem szerint sokunkat érint a trauma témája akár elszenvedőként, akár

hozzátartozónk, vagy barátunk miatt, mindannyiunkkal történnek nehéz, kritikus események, amelyek próbára teszik küzdőképességünket, ám mindezekről még mindig nem illik beszélni. Traumaközösségben élünk, mindenkinek van hasonló szerkezetű élménye, és ez akár egy szolidáris társadalom, szolidáris világ alapja is lehetne, de mivel a traumához a szégyent és a tabut társítjuk, nem történik áttörés, mivel ezeket a tapasztalatokat kulturálisan hártjuk.

Egy megrázkódtatást követő lehetséges krízisállapot, válságos időszak annál fájdalmasabb, minél kevésbé vagyunk felkészülve a változásra. A krízisben lévő személy biztonságra, tehermentesítésre, védelemre szorul és arra vágyik. Mivel a veszélyeztetettségérzetet immár a belső világ gerjeszti, tulajdonképpen a személy önmaga ellen is védelemre szorulhat. A korábban működő problémamegoldó módszerek válsághelyzetben nem biztos, hogy működnek. Az alanyban megnő a feszültség, az aggodalom, a tehetetlenségérzet, hogy megbirkózzon problémájával.

A traumatikus esemény történésekor az időérzékelés sajátosan működik: kifeszül, kinyúlik, kitágul, lelassul, kimerevedik. De az eseményt követően is jellegzetesen működik: a trauma átélői jóval a veszély elmúltával is úgy élik újra az eseményt, mintha a jelenben ismételten megtörténne velük. Képtelenek elszakadni az emléktől, mintha a trauma pillanatában beakadt volna, megállt volna az idő. A traumatikus pillanat nem a folytonos élettörténetbe illeszkedő narratívaként, hanem abnormális emlékezeti formában kódolódik, amely időről időre spontán módon betör a tudatba (gyakran teljes részletességgel és érzelmi töltéssel), éber állapotban emléketörésként vagy emlékebevillanásként (*flashback*), az alvás idején pedig ismétlődő „traumás rémálom” formájában. Gyakran egy apró, jelentéktelennek tűnő jel hatására, akár hosszú évek múltán is aktiválódhat az eredeti esemény, teljes részletességgel, érzelmi töltetével.

Traumát átélt alkotóként is választhatunk, hogy magánügyként kezeljük-e az élményt a szakmai és érzelmi/személyes szempontokat szétválasztva, vagy megpróbálunk nehézségeit felvállalva szembenézni a helyzettel. De a hártás stratégiája is előfordul: „Erről nem beszélünk!” Dolgozatomban értelemszerűen a felvállalás attitűdjét és az ebből következő alkotói működésmódokat elemzem. Azonban a trauma művészi tematizálásának is vannak nehézségei. Erre világít rá a Theodor Adorno, Peter Weibel és más művészetteoretikusok által is tárgyalt reprezentációs probléma.

A traumatanulmányokban a szerzők gyakran felteszik azt a kérdést, hogy lehet-e, s amennyiben igen, milyen módon lehetséges reprezentálni a traumát. Létezik ugyanis a borzalom

tapasztalatának egy olyan foka, amely a nyelvi-szimbolikus világába nem, vagy nem teljesen átvihető. Elég, ha ennek kapcsán a Holokausztra és annak szépirodalmi, képzőművészeti, filmes reprezentálási kísérleteire gondolunk.

A reprezentáció lehetetlensége és a tanúságtétel kényszere átvezet minket ahhoz az affektív dimenzióhoz, ami a traumatikus élmény magjaként mégis kifejezésre, alkotásra sarkall, és ami a traumamunka fő mozgatórugója. A dolgozatban Jill Bennett az affektus, trauma és művészet kapcsolatát vizsgáló elméletét ismertetem.

A traumatikus esemény reprezentálásának kényszere és az annak reprezentálhatatlan természete között képződnek azok a művek, amelyek a művészetben keresztüli átdolgozást jelentik. Bracha L. Ettinger képzőművész és pszichoanalitikus az „artworking” kifejezést használja a trauma és annak reprezentációja határmezsgyéjén folytatott festői gyakorlatának megnevezésére. Ez a fajta gyakorlat nem reprezentál, hanem performál, átír, átdolgoz.

Dolgozatomban Bracha Ettingeren kívül három másik női művész attitűdjét emelem ki, akiknek életművét a traumák és az azokkal való megküzdés határozza meg elsősorban, s amelyekben az emlékezet témája nagyon jelenlévő. Művészetükben – amelyet úgymond életmentőnek tartottak, a gyógyulás, az ép elme megtartásának feltételeként élték meg – felvállalták a traumával való dolgozást, az átdolgozást. Evelyn Nicodemus afrikai születésű brit képzőművész példája után – aki művészetében a bőrszíne miatti üldöztetés traumáját igyekezett feldolgozni –, Louise Bourgeois és Charlotte Salomon traumatikus múltjára adott alkotói választ és az erre épülő művészeti stratégiájukat vizsgálom. Mindketten a múlt század elején születtek: Louise Bourgeois 98, Charlotte Salomon mindössze 26 évet élt. Életidejüket illetően nagy a távolság köztük, de a nehézségekkel való megküzdés módjukban viszont hasonlóak. Ugyan művészetük autobiografikus, személyes traumáikkal, pszichés nehézségeikkel dolgoztak, azokat tematizálták, mégsem önkiíró műveletről beszélünk esetükben, hanem egy nagyon komplex feldolgozási folyamatról, egy reflektált viszonyról a traumával és következményeivel szemben. Gyakran találkozunk azzal, hogy műveik biografikus olvasata félreviszi a műveik értelmezését – ami miatt a kanonizálásuk is problematikus –, leszűkítve azok jelentéseit. Az autobiografikus jellegű befogadásban is mindvégig szem előtt kell tartani a fikciót, a megkonstruáltságot. Ami számomra különösen izgalmas volt, hogy egyikük sem az áldozat, vagy a mártír pozíciójából szólalt meg. Mindkettőjük életműve tudatosan felvállalt és megalkotott munkák sora, amelyek nem követték az egyébként pontosan ismert korstílust, közeget, azaz volt bátorságuk a saját útjukat járni.

A személyes traumáknak művé történő konstruálása, átfordítása többféle módon történhet, még egyazon személy és életmű esetében is. Ez saját alkotómunkámra visszatekintve is igaz. A traumákkal való foglalkozás különböző módozatait jelző műveimből mutatok be és elemzek néhányat.

Átmeneti tárgyak (2014–2018) című, átfogó kutatómunkára épülő mestermunkám újabb fázisaként értelmezhető *Családi album* című képsorozatban a talált családi fotónak mint emléknymonak az „átrajzolása” foglalkoztatott. Az a folyamat, melyben metszőkéssel áttöröm a kifeszített momentumot, átláthatóvá teszem a képet, megnyitom más rétegek felé, így a fénykép kimerevített pillanata feltörhető felületként tárul elém, és a képekbe zárt múltbeli pillanatok sebző, vágó technikával felnyitott, lebegő nyomokká, mintázatokká alakulnak át. Erőszakos művelet ez, a csipkekészítő alázatával: lassú, kereső kibontása a látványban számomra feltáruló erőtereknek. Követem a vonalakat, alakítok vonalakat, szálakat találok a fotográfiai távolságához, amelyek így saját megszemélyesített dokumentumaimmá válnak.